

2. Stan wiedzy

Powszechnie uważa się, że historia geografii wyborczej rozpoczęła się w 1913 r., kiedy to francuski geograf André Siegfried opracował mapę wyników wyborów w ramach pracy pt. *Tableau politique de la France de l'Ouest sous la IIIe République*³⁹. Opracowanie to opiera się na analizie porównawczej map wyborczych i map innych zjawisk, głównie środowiskowych. Praca Siegfrieda wskazuje na uniwersalny wymiar zjawiska wyborczego, co było niezwykle istotne w czasie jej powstania, w związku z demokratyzacją państw narodowych w Europie i poza nią. W rzeczywistości Siegfried nie był pierwszym badaczem, który spojrzał na wyniki wyborów z perspektywy geograficznej. W 1894 r. Orin Grant Libby opublikował bowiem szczegółowe opracowanie dotyczące ratyfikacji Konstytucji Stanów Zjednoczonych Ameryki, uwzględniając arterie handlowe oraz regiony zdominowane przez rolnictwo⁴⁰. Warto też wspomnieć o nieznanym powszechnie norweskim badaczu Andreasie Hansenie, który w 1899 r. opublikował *Norsk folkepsykologi* (Psychologia narodu norweskiego). Hansen był geologiem, który tworzył mapy wyborcze z wykorzystaniem podziału na lewicę i prawicę. Porównał je z mapami pochodzenia etnicznego populacji, które skonstruował na podstawie wskaźników czaszkowych i różnic w kolorze włosów⁴¹.

Kolejne prace z zakresu geografii wyborczej odchodziły od determinizmu geograficznego i dotyczyły coraz bardziej zróżnicowanych wątków, w tym m.in. gerrymanderingu, roli systemu wyborczego w różnicowaniu wyników, marketingu wyborczego czy modeli statystycznych wyjaśniających preferencje

³⁹ R. Matykowski, *Koncepcje i metody w polskich badaniach...*, s. 149.

⁴⁰ H. van der Wusten, V. Mamadouh, *Chapitre III. Siegfried et les études électorales au-delà de l'Hexagone* [w:] M. Bussi, C. Le Digol, C. Voilliot (red.), *Le Tableau politique de la France de l'Ouest d'André Siegfried: 100 ans après. Héritages et postérités*, Rennes 2016.

⁴¹ Ibid.

wyborcze. Mimo istnienia geografii wyborczej od początku XX w., jej rozwój nastąpił jednak dopiero w latach 70. Wśród najważniejszych dzieł napisanych przez geografów wymienić należy trzy książki wydane w Wielkiej Brytanii w 1979 r.⁴²: *Seats, votes, and the spatial organisation of elections* Grahama Gudgina i Petera J. Taylora⁴³, *Political, electoral, and spatial systems: an essay in political geography* Ronalda Johna Johnstona⁴⁴ oraz *Geography of elections* Johnstona i Taylora⁴⁵. Poza Johnstonem⁴⁶ i Taylorem⁴⁷ warto wymienić takich autorów, jak: John Agnew⁴⁸, Charles Pattie⁴⁹ oraz Jonathan Rodden⁵⁰.

⁴² M. Blacksell, *Geografia wyborcza* [w:] M. Blacksell, *Geografia polityczna*, Warszawa 2008, s. 121.

⁴³ G. Gudgin, P.J. Taylor, *Seats, votes, and the spatial organisation of elections*, London 1979.

⁴⁴ R.J. Johnston, *Political, electoral, and spatial systems: an essay in political geography*, Oxford 1979.

⁴⁵ P.J. Taylor, R.J. Johnston, *Geography of elections*, London 1979.

⁴⁶ R.J. Johnston, *Manipulating maps and winning elections: Measuring the impact of malapportionment and gerrymandering*, „Political Geography” t. 21 nr 1 (2002); R.J. Johnston et al., *Party support and the neighbourhood effect: Spatial polarisation of the British electorate, 1991–2001*, „Political Geography” t. 23 nr 4 (2004); R.J. Johnston, C. Pattie, *Putting Voters in their Place: Geography and Elections in Great Britain*, New York 2011; R.J. Johnston, C.J. Pattie, J.G. Allsopp, *A nation dividing? The electoral map of Great Britain 1979–1987*, London 1988; R. Rohla et al., *Spatial scale and the geographical polarization of the American electorate*, „Political Geography” t. 65 (2018).

⁴⁷ J.C. Archer et al., *Counties, states, sections, and parties in the 1984 presidential election*, „Professional Geographer” t. 37 nr 3 (1985); R.J. Johnston, F.M. Shelley, P.J. Taylor, *Developments in electoral geography*, London 2015; P.J. Taylor, *The geography of elections* [w:] M. Pacione (ed.), *Progress in Political Geography*, London 2014; P.J. Taylor, *Extending the world of electoral geography* [w:] R.J. Johnston, F.M. Shelley, P.J. Taylor (ed.), *Developments in electoral geography*, Routledge, London 2015.

⁴⁸ J. Agnew, *Maps and models in political studies: A reply to comments*, „Political Geography” t. 15 nr 2 (1996); J. Agnew, *Mapping politics: How context counts in electoral geography*, „Political Geography” t. 15 nr 2 (1996); J. Agnew, *Mapping political power beyond state boundaries: Territory, identity, and movement in world politics*, „Millennium” t. 28 nr 3 (1999); J. Agnew, *Remaking Italy? Place configurations and Italian electoral politics under the 'Second Republic'*, „Modern Italy” t. 12 nr 1 (2007); J.A. Agnew, *Place and Politics: The Geographical Mediation of State and Society*, London 1987.

⁴⁹ R.J. Johnston, C.J. Pattie, J.G. Allsopp, *A nation dividing? The electoral map...*; C. Pattie, R.J. Johnston, *Voter turnout at the British General Election of 1992: Rational choice, social standing or political efficacy?*, „European Journal of Political Research” t. 33 nr 2 (1998); C. Pattie, R.J. Johnston, *„People who talk together vote together”: An exploration of contextual effects in Great Britain*, „Annals of the Association of American Geographers” t. 90 nr 1 (2000); C. Pattie, R.J. Johnston, *A low turnout landslide: Abstention at the British general election of 1997*, „Political Studies” t. 49 nr 2 (2001).

⁵⁰ J. Chen, J. Rodden, *Unintentional gerrymandering: Political geography and electoral bias in legislatures*, „Quarterly Journal of Political Science” t. 8 nr 3 (2013); M. Ebeid, J. Rodden, *Economic geography and economic voting: Evidence from the US States*, „British Journal of

W Polsce za początek geografii wyborczej uważa się opublikowaną w 1921 r. przez Józefa Wąsowicza *Mapę wyborczą Rzeczypospolitej Polskiej* oraz wydane wkrótce później opracowanie Eugeniusza Romera pt. *Wszyscy winniśmy*⁵¹. Po II wojnie światowej, ze względu na ograniczoną wolność wyborów, nastąpił regres geografii wyborczej⁵², która w pełni powróciła dopiero po roku 1989. Za odrodzenie tej dyscypliny po zmianie ustrojowej uważa się artykuł opublikowany na łamach „Tygodnika Solidarność” będący analizą porównawczą wyników wyborów parlamentarnych z 1989 opatrzone mapami Tomasza Żukowskiego prezentującymi społeczno-ekonomiczne oraz wyborcze zróżnicowanie kraju⁵³. Od tamtego czasu geografia wyborcza rozwija się w Polsce bardzo prężnie, zarówno wśród geografów (warto wspomnieć m.in. Jerzego Bańskiego⁵⁴, Mariusza Kowalskiego⁵⁵, Romana Matykowskiego⁵⁶, Zbigniewa Ryklą⁵⁷, Przemysława Śleszyńskiego⁵⁸, Marka

Political Science” t. 36 nr 3 (2006); S.R. Baker *et al.*, *Elections, Political Polarization, and Economic Uncertainty*, „SSRN Electronic Journal” (2020); J. Rodden, *The geographic distribution of political preferences*, „Annual Review of Political Science” t. 13 (2010).

⁵¹ R. Matykowski, *Koncepcje i metody w polskich badaniach...*, s. 149.

⁵² W okresie PRL pojawiały się nieliczne ocenzone lub wydawane za granicą prace na temat wyborów, m.in. J. Mucha, T. Borkowski, G. Ekiert, *Zachowania i motywacje wyborcze mieszkańców dzielnicy Podgórze w Krakowie*, „Studia Socjologiczne” t. 97 (1985); Z. Pełczyński, *Poland* [w:] D. Butler (ed.), *Elections Abroad*, London 1959; J.J. Wiatr, *Niektóre zagadnienia opinii publicznej w świetle wyborów 1957 i 1958*, Warszawa 1959.

⁵³ M. Kowalski, *Uwarunkowania trwałości regionów polityczno-wyborczych w Polsce* [w:] P. Śleszyński (red.), *Badania geograficzne dla rozwoju niepodległej Polski*, Warszawa 2020.

⁵⁴ J. Bański, *Three Decades of Transformation in the East-Central European Countryside*, Cham 2019; J. Bański, M. Kowalski, M. Mazur, *Zachowania wyborcze mieszkańców polskiej wsi*, „Przegląd Geograficzny” t. 81 nr 4 (2009).

⁵⁵ M. Kowalski, *Geografia wyborcza Polski...*; M. Kowalski, *Wybory samorządowe w roku 2002 na wschodnim pograniczu Polski*, „Europa XXI” t. 9 (2003); M. Kowalski, *Spatial Differences in Voting Behaviour Among the Inhabitants of Rural Areas in Eastern Europe* [w:] J. Bański (ed.), *Three Decades of Transformation...*; M. Kowalski, *Uwarunkowania trwałości regionów...*; M. Kowalski, P. Śleszyński, *Uwarunkowania zachowań wyborczych w województwie śląskim*, „Dokumentacja Geograficzna” t. 21 (2000).

⁵⁶ R. Matykowski, *Koncepcje i metody w polskich badaniach...*; R. Matykowski, K. Kulczyńska, *Polish presidential election in 2010: A study of the power of voters in big and medium-sized towns*, „Przegląd Geograficzny” t. 84 nr 2 (2010); R. Matykowski, A. Tobolska, *Zróżnicowanie regionalne wyników wyborów parlamentarnych w Polsce z dnia 19 września 1993 roku*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” t. 2 (1994).

⁵⁷ Z. Rykiel, *Polish electoral geography and its methods*, „Przestrzeń Społeczna” t. 1 nr 1 (2011); Z. Rykiel, *Stereotypy, manipulacja i głupota jako elementy narracji medialnej i naukowej o przestrzeni wyborczej Polski*, „Przestrzeń Społeczna” t. 11 nr 1 (2016).

⁵⁸ M. Kowalski, P. Śleszyński, *Uwarunkowania zachowań wyborczych w województwie śląskim...*; P. Śleszyński, *Głosy nieważne w wyborach samorządowych w świetle analizy kartograficznej (1998–2014)* (prezentacja multimedialna), Centrum Badań Ilościowych nad Polityką UJ,

Sobczyńskiego⁵⁹ oraz Małgorzatę Wojtaszczyk⁶⁰), jak i wśród przedstawicieli innych nauk (Bartkowski⁶¹, Flis⁶², Zarycki⁶³, Żukowski⁶⁴). Od 2011 r. w Instytucie Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN powstawał też duży projekt pt. *Atlas wyborczy Polski*⁶⁵. W 2018 r. na Wydziale Geografii i Studiów Regionalnych UW wydano również *Geograficzno-polityczny atlas Polski. Polska w świecie współczesnym*, który zawiera wiele map i schematów odwołujących się do geografii wyborczej⁶⁶.

Geografia wyborcza od początku opierała się na porównywaniu zjawisk wyborczych i innych zjawisk środowiskowych, społecznych, ekonomicznych czy historycznych. W wielu przypadkach analizy te prowadziły do wniosków o zróżnicowaniu regionalnym państw ze względu na zachowania wyborcze ich mieszkańców. Wskazywano na liczne niewidoczne granice, których geneza związana jest ze zróżnicowaniem ekonomicznym lub historycznym. Badania

2015; P. Śleszyński, *Hipotezy głosów nieważnych w wyborach powszechnych w Polsce po 1989 r.*, „Przestrzeń Społeczna” nr 2 (2015).

⁵⁹ M. Sobczyński, *Polskie doświadczenia w zakresie badania granic reliktowych i krajobrazu pogranicza* [w:] M. Kulesza (red.), *Czas i przestrzeń w naukach geograficznych. Wybrane problemy geografii historycznej*, Łódź 2008; M. Sobczyński, *Wprowadzenie – rozwój geografii politycznej, jej ranga pośród dyscyplin geograficznych i współczesne nurty badawcze*, „Acta Universitatis Lodziensis” t. 17 (2014); M. Sobczyński, *Granice polityczne w krajobrazie – krajobraz pogranicza*, „Studia z Geografii Politycznej i Historycznej” t. 7 (2018).

⁶⁰ M. Pokrzywnicka, *Granice reliktowe we współczesnej Polsce na przykładzie granic Królestwa Polskiego. Analiza w oparciu o wybory do Sejmu RP w 2005 i 2007 r.* [w:] M.W. Solarz (red.), *Polska geografia polityczna wobec problemów i wyzwań współczesnej Polski i świata. Wybrane problemy*, Toruń 2012; M. Wojtaszczyk, *Mniejszości narodowe i etniczne w badaniach z zakresu geografii wyborczej – nieistotny czynnik czy ważna determinanta przestrzennego zróżnicowania zachowań wyborczych w Polsce?*, „Prace i Studia Geograficzne” t. 54 (2014); M. Wojtaszczyk, *Zachowania wyborcze wybranych mniejszości narodowych i etnicznych oraz grup regionalnych w Polsce w latach 2000–2011 (rozprawa doktorska)*, Warszawa 2017.

⁶¹ J. Bartkowski, *Tradycja i polityka...*; J. Bartkowski, *Regionalne zróżnicowanie niektórych wymiarów kapitału społecznego w Polsce*, „Przegląd Socjologiczny” t. 57 nr 1 (2008).

⁶² J. Flis, *Złudzenia wyboru...*; J. Flis, *Efekt książeczki* [w:] J. Załuska (red.), *Co się stało 16 listopada?*, Warszawa 2015; J. Flis, D. Stoliczka, *JOW-y w gminach: lokalne partie władzy a nowe reguły rywalizacji*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” t. 79 nr 3 (2017).

⁶³ T. Zarycki, *Zachowania wyborcze polskiej wsi w podziale na regiony historyczne. Niejednoznaczność interpretacji i nieadekwatność narzędzi teoretycznych*, „Przegląd Socjologiczny” t. 47 (1998); T. Zarycki, *The persistence of the borders on the territory of Poland* [w:] O. Brednikova, V. Voronkov (ed.), *Nomadic Borders*, St. Petersburg 1999; T. Zarycki, *Region jako kontekst zachowań politycznych*, Warszawa 2002; T. Zarycki, *Kulturowo-polityczne uwarunkowania...*

⁶⁴ T. Żukowski, *Polska scena polityczna w latach 1991–92...*

⁶⁵ M. Kowalski, P. Śleszyński (red.), *Atlas wyborczy Polski*, Warszawa 2018.

⁶⁶ M.W. Solarz (red.), *Geograficzno-polityczny atlas Polski. Polska w świecie współczesnym*, Warszawa 2018.

łącznie ze sobą aspekty społeczno-ekonomiczne oraz zróżnicowanie historyczno-kulturowe były prowadzone także w innych krajach, m.in. w Rumunii, Ukrainie, Hiszpanii, na Litwie czy we Włoszech⁶⁷.

W polskiej literaturze można wskazać trzy sposoby wyjaśniania zróżnicowania przestrzennego zachowań wyborczych obywateli: 1. zróżnicowanie historyczne mające wpływ na obecne zróżnicowanie poziomu rozwoju i jakości społeczeństwa obywatelskiego; 2. wpływ wyłącznie obecnej sytuacji społeczno-ekonomicznej, bez odniesień do przeszłości; 3. podziały polityczne oparte na różnicach mentalnych i światopoglądowych społeczeństwa⁶⁸. W niniejszej pracy wykorzystane zostały pierwsze dwa podejścia, w związku z czym wyjaśnienia wymagają zagadnienia związane z regionalizacją oraz zmiennymi wpływającymi na frekwencję i nieważne głosy. Pojawiają się one w dalszej części pracy.

Śród najważniejszych wniosków płynących z polskich badań wyborczych należy wymienić stałość wzorców przestrzennych zachowań wyborczych od roku 1989 do dziś⁶⁹. Stałość ta dotyczy zarówno preferencji wyborczych, jak i frekwencji wyborczej. Warto też podkreślić, że odpowiedź na pytanie o przyczyny przestrzennego zróżnicowania i jego zmian w czasie jest syntezą różnych koncepcji geograficznych, socjologicznych, politologicznych. Geografia wyborcza jest więc nauką interdyscyplinarną.

2.1. Najważniejsze definicje

Frekwencja wyborcza

Zgodnie z definicją Głównego Urzędu Statystycznego⁷⁰, opartą na Ustawie z dnia 5 stycznia 2011 r. Kodeks wyborczy⁷¹, frekwencją wyborczą nazywamy stosunek liczby oddanych głosów (ważnych kart do głosowania) do ogólnej liczby osób uprawnionych do głosowania. Wskaźnik *liczba kart ważnych* oznacza liczbę osób, które wzięły udział w głosowaniu, to znaczy oddały głos do urny w danym obwodzie (bez względu na to, czy były to głosy ważne).

⁶⁷ J. Agnew, *Remaking Italy? Place...*; L. Haydukiewicz, *Historical and geographic regionalization versus electoral geography*, „Procedia – Social and Behavioral Sciences” t. 19 (2011); M. Kowalski, *Spatial Differences in Voting...*; M. Kowalski, *Między Rosją a Zachodem. Zmiany w przestrzennym zróżnicowaniu postaw politycznych Ukraińców w ostatnim trzydziestolecu* [w:] A. Rykała (red.), *W kręgu geografii politycznej i dyscyplin «okolicznych»*. Studia dedykowane Profesorowi Markowi Sobczyńskiemu, Łódź 2023

⁶⁸ Z. Rykiel, *Polish electoral geography and its methods...*, s. 37.

⁶⁹ M. Kowalski, *Uwarunkowania trwałości regionów...*, s. 173.

⁷⁰ Główny Urząd Statystyczny, *Frekwencja wyborcza* [na:] „Pojęcia stosowane w statystyce publicznej”, <https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/2674,pojecie.html>, dostęp 19.05.2021.

⁷¹ Dz.U. 2011 nr 21 poz. 112 ze zm. Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. Kodeks wyborczy.

Podawana do wiadomości publicznej w dniu wyborów wysokość frekwencji, czyli tzw. meldunek o frekwencji, liczona jest natomiast jako stosunek liczby wydanych kart do ogólnej liczby uprawnionych do głosowania⁷².

Do 2010 r., czyli przed wprowadzeniem obecnie obowiązującego kodeksu wyborczego, frekwencja była liczona jako stosunek liczby osób, którym wydano karty do głosowania, do ogólnej liczby osób uprawnionych do głosowania, czyli tak jak w tzw. meldunku o frekwencji.

W niniejszej pracy wskaźniki frekwencji wyborczej dla wszystkich lat ujednolicono według nowego sposobu jej obliczania.

Nieważne głosy

Głosy nieważne są to głosy oddane na kartach ważnych, jednak niespełniające kryteriów ważności głosu. Zgodnie z Ustawą z dnia 5 stycznia 2011 r. Kodeks wyborczy w wyborach parlamentarnych za nieważny uznaje się głos, jeżeli:

- na karcie do głosowania postawiono znak „x” w kratce z lewej strony obok nazwisk dwóch lub większej liczby kandydatów z różnych list kandydatów albo nie postawiono tego znaku w kratce z lewej strony obok nazwiska żadnego kandydata z którejkolwiek z list, z zastrzeżeniem par. 4.
- na karcie do głosowania znak „x” postawiono w kratce z lewej strony wyłącznie obok nazwiska kandydata umieszczonego na liście kandydatów, której rejestracja została unieważniona.

Można również wymienić dwa szczególne przypadki, które nie unieważniają głosu:

- na karcie do głosowania znak „x” postawiono w kratce z lewej strony wyłącznie obok nazwiska kandydata z jednej tylko listy kandydatów, a nazwisko tego kandydata zostało z tej listy skreślone – głos taki uznaje się za ważny i oddany na tę listę;
- na karcie do głosowania znak „x” postawiono w kratce z lewej strony obok nazwisk dwóch lub większej liczby kandydatów z tej samej listy kandydatów – głos taki uważa się za głos ważnie oddany na wskazaną listę kandydatów z przyznaniem pierwszeństwa do uzyskania mandatu kandydatowi na posła, którego nazwisko na tej liście umieszczone jest w pierwszej kolejności⁷³.

⁷² Wybory 2015 do Sejmu RP i do Senatu RP. Szkolenie dla obwodowych komisji wyborczych. Opracowano na podstawie materiałów informacyjnych KBW, 2015 r., https://parlament2015.pkw.gov.pl/pliki/1444392960_wybory_2015_sejm_senat.pdf.

⁷³ Dz.U. 2011 nr 21 poz. 112 ze zm. Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. Kodeks wyborczy... dz. III rozdz. 5. art. 227 par. 2–5.

W wyborach na Prezydenta RP za nieważny uznaje się głos:

- oddany na karcie do głosowania, na której wyborca umieścił znak „x” przy więcej niż jednym nazwisku kandydata;
- oddany na karcie do głosowania, na której wyborca nie umieścił znaku „x” przy żadnym z nazwisk kandydatów⁷⁴.

W wyborach do Parlamentu Europejskiego zastosowanie mają zapisy dotyczące wyborów do sejmiku⁷⁵.

Za znak „x” uważa się obecnie co najmniej dwie linie, które przecinają się w obrębie kratki⁷⁶. Warto w tym miejscu podkreślić, że definicja głosu ważnego zmieniała się od początku trwania polskiej demokracji. W latach 2001–2010 w ustawie Ordynacja wyborcza do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej znak „x” nie był w ogóle definiowany⁷⁷. W 2011 r. kodeks wyborczy definiował znak „x” jako „dwie przecinające się linie w obrębie kratki”⁷⁸. Można więc powiedzieć, że definicja głosu ważnego od 2001 r. została znacząco zliberalizowana.

Przyczyny uznania głosów za nieważne były zbierane wyłącznie w wyborach samorządowych w latach 1998–2010. Po wprowadzeniu kodeksu wyborczego obowiązek ten zniesiono, jednak po wyborach samorządowych w 2014 r., kiedy głosów nieważnych było rekordowo dużo, dane te są zbierane i upubliczniane dla wszystkich typów wyborów⁷⁹. Co ciekawe, ordynacja wyborcza do rad gmin obowiązująca w latach 1990–1997 przewidywała „głosy ważne bez dokonania wyboru”⁸⁰.

Karta nieważna to karta nieostemplowana pieczęcią obwodowej komisji wyborczej lub inna niż urzędowo ustalona⁸¹.

Region

Pojęcie regionu jest jednym z tych, które doczekały się ogromnej liczby różnych interpretacji. Jest to pojęcie stosowane w wielu naukach, m.in. w geografii,

⁷⁴ Ibid. dz. V rozdz. 4 art. 312 par. 1–2.

⁷⁵ Ibid. dz. VI rozdz. 1 art. 338.

⁷⁶ Ibid. dz. I rozdz. 1 art. 5 par. 12.

⁷⁷ Dz.U. 2001 nr 46 poz. 499. Ustawa z dnia 12 kwietnia 2001 r. Ordynacja wyborcza do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej.

⁷⁸ Dz.U. 2011 nr 21 poz. 112. Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. Kodeks wyborczy, dz. III rozdz. 5 art. 227 par. 1.

⁷⁹ A. Gendźwiłł, *Brakujące i nadmiarowe krzyżyki. O głosach nieważnych w wyborach do sejmików województw* [w:] J. Załuska (red.), *Co się stało 16 listopada?*, Warszawa 2015; P. Śleszyński, *Hipotezy głosów nieważnych...*, s. 8.

⁸⁰ P. Śleszyński, *Hipotezy głosów nieważnych...*, s. 6

⁸¹ Dz.U. 2011 nr 21 poz. 112 ze zm. Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. Kodeks wyborczy, dz. I rozdz. 9 art. 74.

socjologii, politologii, historii czy ekonomii. W geografii region oznacza zwykle fragment powierzchni Ziemi, wyróżniony na podstawie jednej lub wielu cech⁸². Jest to region terytorialny, mający swoje granice i obszar. W sensie socjologicznym natomiast dla istnienia regionu niezbędne jest poczucie odrębności⁸³ oraz przynależność do określonej grupy społecznej zdefiniowanej przestrzennie⁸⁴. Warto w tym miejscu przywołać koncepcję regionu jako *ojczyzny prywatnej*, opisaną przez Stanisława Ossowskiego⁸⁵. Autor podkreśla, że region jest częścią większej zbiorowości narodowej, stanowiąc punkt wyjścia do kształtowania się narodów. Sugeruje również, że generalnie tożsamość narodowa jest ważniejsza niż regionalna (np. Kaszubi), natomiast na pograniczach kultur i narodów często dochodzi do dominacji więzi regionalnych nad narodowymi (np. Śląsk). Ossowski uważa także, że wspomniane wcześniej poczucie odrębności tworzy się i umacnia przede wszystkim w kontakcie z *Innym*. Jerzy Bartkowski dodaje, że odrębność regionu to coś więcej niż efekt nierówności rozwoju społeczno-ekonomicznego. Region musi bowiem posiadać swoją dominantę, która go scala, syntetyzuje, jest jego wyznacznikiem. Jedną z takich dominant jest wspólna kultura, w tym także, co jest szczególnie istotne dla kontekstu niniejszej pracy, kultura polityczna⁸⁶. Region kulturowy to region strukturalny (choć może trwać w granicach historycznego regionu funkcjonalnego), którego odrębność przejawia się głównie w niematerialnych formach kultury, jak na przykład dialekt, typ wsi czy tradycje, zakorzenionych w historii danego miejsca, ale czasem również materialnych przejawach tej kultury, jak na przykład kościołach, cmentarzach, pomnikach. Mieszkańcy regionu kulturowego mają podobną identyfikację kulturową⁸⁷, która silnie wpływa na to, jak postrzegają i oceniają środowisko zewnętrzne⁸⁸.

Uwzględnienie tych dwóch podejść do definicji regionu, geograficznego i socjologicznego, naturalnie prowadzi do rozpatrywania go w ujęciu strukturalno-systemowym (kontekstowym). Zakłada ono, że wszystkie części systemu są ze sobą połączone wewnętrzną reakcją wiążącą, co oznacza, że zmiana jednego elementu niesie za sobą zmianę pozostałych. Efektem tej relacyjności jest fakt, że region, mimo poczucia odrębności i posiadanej dominanty,

⁸² A. Świeca, T. Brzezińska-Wójcik, *Region w ujęciu geograficznym* [w:] M. Dziekanowska, J. Styk (red.), *Region w koncepcjach teoretycznych i diagnozach empirycznych*, Lublin 2008.

⁸³ J. Bartkowski, *Tradycja i polityka...*

⁸⁴ T. Zarycki, *Region jako kontekst zachowań politycznych...*, s. 12.

⁸⁵ S. Ossowski, *O ojczyźnie i narodzie*, Warszawa 1984.

⁸⁶ J. Bartkowski, *Tradycja i polityka...*, s. 24.

⁸⁷ P. Jordan, *The concept of the cultural region and the importance of coincidence between administrative and cultural regions*, „Romanian Review of Regional Studies” t. 1 nr 1 (2005).

⁸⁸ Y.-F. Tuan, *Perceptual and Cultural Geography: A Commentary*, „Annals of the Association of American Geographers” t. 93 nr 4 (2003), s. 878.

nie jest jednostką ani jednorodną, ani statyczną⁸⁹. Według Zaryckiego przedmiotem analizy kontekstowej jest człowiek, reagujący na bodźce i podejmujący działania w warunkach zdeterminowanych przez kontekst społeczno-historyczny, w którym jest umiejscowiony. Obserwowane zachowanie jest sumą determinant jednostkowych, ale także wpływu grupowego. Ponadto cechy własne jednostki również w dużej mierze zależą od tego kontekstu, gdyż filtruje ona docierające do niej informacje, stanowi dla nich tło, jest wyznacznikiem charakterystyki jednostki (co innego znaczy bieda na terenach popegeerowskich, a co innego we wsi podhalańskiej), a także determinuje reakcję na bodziec (bezrobocie w jednych regionach motywuje do działania, w innych jest źródłem apatii)⁹⁰. Wykorzystanie ujęcia systemowego w badaniach w ramach geografii wyborczej rekomenduje m.in. Agnew, który sugeruje, że analiza zachowań wyborczych powinna skupić się przede wszystkim na ludzkich działaniach w kontekście szeroko pojętych relacji pośrednich z różnymi instytucjami. Autor wskazuje, że ważniejsze od agregowania indywidualnych zachowań wyborców jest właśnie podejście kontekstowe, mające na celu opracowanie różnych konfiguracji czynników przyczyniających się do konkretnych zachowań społecznych w ramach danej czasoprzestrzeni (przy czym niezwykle istotne jest uwzględnienie zastępowalności pokoleń⁹¹ czy migracji, a nie tylko zmian cech grupy regionalnej). Takie podejście ma łączyć czynnik ludzki z otoczeniem socjogeograficznym⁹².

Region jako system składa się z trzech aspektów: składu, otoczenia oraz struktury. Skład regionu to przede wszystkim zamieszkująca go ludność, ale też „infrastruktura kulturowa i techniczna w postaci układu osadniczego osadzonego w określonym środowisku geograficznym”, czyli specyficzne terytorium⁹³. Skład ten to, w języku socjologii, grupa regionalna. Kontakt z własną grupą regionalną umożliwia jednostce dostęp do regionalnych wzorów życia, wspólnych wartości i symboli, a następnie do internalizacji poznanych wzorów zachowania (np. stosunku do udziału w głosowaniu)⁹⁴. Za otoczenie uważa się zbiór regionów tego samego rzędu powiązanych z regionem podstawowym wzajemnymi oddziaływaniami. Możemy wyróżnić otoczenie wewnętrzne (w obrębie tego samego kraju) oraz otoczenie zewnętrzne (inne państwa). Ostatnim aspektem regionu w ujęciu systemowym jest jego struktura, która

⁸⁹ Z. Chojnicki, T. Czyż, *Region – regionalizacja – regionalizm*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” t. 54 nr 2 (1992).

⁹⁰ T. Zarycki, *Region jako kontekst zachowań politycznych...*

⁹¹ Według M. Kowalskiego zmiana pokoleniowa następuje co ok. 36 lat. M. Kowalski, *Uwarunkowania trwałości regionów...*, s. 171.

⁹² J. Agnew, *Mapping politics...*

⁹³ Z. Chojnicki, T. Czyż, *Region – regionalizacja – regionalizm...*

⁹⁴ J. Bartkowski, *Tradycja i polityka...*

także może być wewnętrzna lub zewnętrzna. Struktura wewnętrzna obejmuje relacje między jednostkami – składnikami regionu (np. między gminami lub powiatami, jeśli regionem jest województwo), zewnętrzna natomiast obejmuje powiązania międzyregionalne. Można wyróżnić cztery kryteria wyznaczania regionów w tym ujęciu: 1. ukształtowanie struktury węzłowej układu osadniczego (obecność głównego ośrodka miejskiego), 2. wysoki poziom integracji społecznej, ekonomicznej i kulturowej (przede wszystkim świadomość wspólnoty cywilizacyjno-historycznej oraz materialnej, ale też powiązania ekonomiczne czy świadomość etniczna/narodowa), 3. wysoki poziom samoorganizacji (przejawy działalności ekonomicznej i samorządności) i 4. charakter domknięcia i granic (określony układ sieci powiązań wewnętrznych)⁹⁵. Region jako system tworzą stosunki społeczne oraz trzy podsystemy, które są przejawem funkcjonalności regionu. Są to: podsystem ekonomiczny (gospodarka), podsystem kultury oraz podsystem polityczny. Zróżnicowanie zaangażowania mieszkańców regionu w poszczególne podsystemy stanowi charakterystykę regionu oraz definiuje relacje wewnętrzne i zewnętrzne jednostki regionalnej⁹⁶.

W ramach geografii wyborczej ujęcie kontekstowe było wielokrotnie wykorzystywane w badaniach preferencji wyborczych⁹⁷, brakuje jednak pogłębionych analiz w zakresie frekwencji wyborczej i odsetka nieważnych głosów. Analiza danych wyborczych w długim okresie w kontekście różnych zjawisk społecznych, ekonomicznych i demograficznych w obrębie regionów może przynieść wiele informacji nie tylko na temat preferencji wyborczych, ale także o przestrzennych strukturach społecznych, ich stabilności bądź jej braku⁹⁸.

W niniejszej pracy, zgodnie z podziałem Kazimierza Dziewońskiego, region jest postrzegany w trzech aspektach: 1. jako narzędzie do celów poznawczych, czyli wyznaczony jednolity obszar występowania jakiejś cechy lub zespołu cech uważanych za ważne w ramach prowadzonych badań (tu: w celu weryfikacji wyznaczonych przez innych badaczy regionów polityczno-historycznych), 2. jako narzędzie dla celów organizacji określonego działania społecznego w przestrzeni (tu: jako wykorzystanie podziału administracyjnego kraju oraz podziałów specjalnych, np. na diecezje czy okręgi wyborcze), 3. jako przedmiot poznania (tu: jako system zachowań wyborczych obywateli)⁹⁹.

⁹⁵ Z. Chojnicki, T. Czyż, *Region – regionalizacja – regionalizm...*

⁹⁶ Z. Chojnicki, *Uwarunkowania rozwoju regionu nadgranicznego – koncepcje i założenia teoretyczne* [w:] B. Gruchman, J.J. Parysek (red.), *Studia rozwoju i zagospodarowania przestrzennego*, Poznań 1998.

⁹⁷ R. Huckfeldt, *Politics in Context: Assimilation and Conflict in Urban Neighborhoods*, New York 1986; T. Zarycki, *Region jako kontekst zachowań politycznych...*

⁹⁸ L. Haydukiewicz, *Historical and geographic regionalization...*, s. 98.

⁹⁹ K. Dziewoński, *Teoria regionu ekonomicznego*, „Przegląd Geograficzny” t. 39 nr 1 (1967).